

Neobyčejně krásná koncepce demokracie: polská aktualizace Masarykova politického myšlení*

Marek Bankowicz: *Masarykova teorie demokracie*

Praha, Karolinum 2022, 112 s.

Základní myšlenka této knihy je silná a přesvědčivá bez ohledu na to, zda je stejně přesvědčivá a v každém detailu spolehlivá celá kniha. Polský politolog Marek Bankowicz, profesor politických věd na Jagellonské univerzitě v Krakově, považuje Tomáše G. Masaryka za jednoho z velkých teoretiků demokracie a za vůbec nejúspěšnějšího ze všech demokratických myslitelů, jde-li o naplňování jejich idejí v politické praxi.

Polská předloha vyšla o sedm let dříve pod názvem *Demokracie podle T. G. Masaryka* v nakladatelství Jagellonské univerzity (Bankowicz, 2015). Překlad do češtiny je zásluhou politologa Michala Kubáta, který s autorem dlouhodobě spolupracuje a už přeložil několik jeho jiných prací. Překlad je až na pár menších stylistických nedokonalostí zdařilý, ocenit je navíc třeba skutečnost, že překladatel na některých místech doplnil vlastní vysvětlující poznámky pod čarou nebo bibliografické odkazy rozšířil o české překlady knih, které autor práce původně citoval ze zahraničního originálu. To je jeden důvod, proč česká kniha není totožná s polskou předlohou. Druhý, méně samozřejmý důvod spočívá v tom, že autor předlohu k překladu místy revidoval, některé úseky z ní vypustil, naopak do ní přidal nové úvahy a rozšířil seznam použité literatury o nové publikace (s. 9, 13).¹

Autor svou práci charakterizuje jako „ryze teoretickou“ v protikladu k pracím faktografickým, nebo také by se dalo říci historickým (s. 12). „Teoretická“ povaha knihy zde přitom znamená, jak vyplývá z četby, že se autor zaměřuje na uspořádání a interpretaci Masarykových výpovědí o demokracii v dobovém politickém, společenském a kulturním kontextu, méně však už v souvislostech dobového politického myšlení. Jde tedy o poměrně úzce zaměřenou práci z dějin politických idejí, která by se dala nazvat případovou studií nebo individuálním myslitelským portrétem. Teoretickým pojetím zde naopak není míněno, a v tomto ohledu četba může být pro některé čtenáře zklamáním, že by autor měl v úmyslu pojednat o Masarykových myšlenkách ve světle klasických a soudobých teorií demokracie rozvíjených v rámci politologie a politické filosofie. Výjimkou z teoretické či interpretativní orientace práce je poslední kapitola, v níž se autor zabývá empirickou otázkou, nakolik se Masarykovi podařilo naplnit jeho vlastní demokratický ideál v Československé republice založené v roce 1918 (s. 13).

* Autor je účastníkem programu Univerzity Karlovy Cooperatio Sociology and Applied Social Sciences (SOAS).

¹ Citace z recenzované knihy (Bankowicz, 2022) jsou uváděny v kulatých závorkách pouze s číslem stran.

Co tvoří Masarykovu teorii demokracie?

Kniha má vedle úvodu a závěru pět nečíslovaných kapitol. První kapitola, nesoucí výstižný podtitulek „biografická skica“, obsahuje stručný náčrt Masarykova života a díla. Zatímco pro polské čtenáře mohlo být takové úvodní seznámení s Masarykem nepostradatelné, v českém vydání je možná nadbytečné, ale na druhou stranu – nepřeceňujme svoje znalosti o klíčových postavách našich dějin. Navíc může být užitečné dívat se na důvěrně známé postavy a události očima zahraničního pozorovatele, protože pohled odjinud obvykle znamená jiný pohled. Bankowiczova skica přináší veskrze pozitivní obraz Masarykova života a úspěchů, obsahuje však několik přílišných zjednodušení, o kterých bude řeč níže.

Druhá kapitola předkládá Bankowiczův výklad masarykovského pojetí demokracie, jehož vyznění výstižně shrnuje název „Demokracie jako humanita“. Jedná se o kompetentní interpretaci důležité stránky Masarykova myšlení a o těžiště celé knihy. Jejím jádrem jsou tři spolu související myšlenky. Za prvé, základem demokracie je humanita, již lze stručně vyložit jako mravní postoj úcty k člověku a lidské individualitě uplatňovaný v oblasti politického uspořádání. Bankowicz výstižně shrnuje: „masarykovská humanita ... přenáší [lásku k bližnímu] do veřejné sféry a stává se morálním základem moderní demokratické politiky“ (s. 23). Za druhé, demokracie pro Masaryka není bojem o moc ani druhem uspořádání politického systému, který mocenský boj usměrňuje a dává mu institucionalizovanou podobu (tím je republikanismus, politická forma nejlépe slučitelná s demokracií), ale především určitým světonázorem, způsobem myšlení a jednání, životním stylem, zakotveným v etice a náboženství. Za třetí, demokratická politika není výsadou mocenských virtuózů, ale vědou, věděním a vzděláním občanů je podstatnou komponentou demokratické společnosti, demokracie je kultivace lidí (s. 24–31).

V rozvíjení těchto témat pokračuje následující kapitola, která se zabývá známým problémem Masarykovy „nepolitické politiky“. Politika je u Masaryka nepolitická už proto, že vyrůstá z etických základů. Fakt moci a boje o moc Masarykovi přirozeně neuniká, ale pojmem nepolitické politiky se jej podle Bankowicze snaží překonat. Sám tento pojem však není jen opisem humanity pomocí jiných termínů. Nepolitická politika v sobě obsahuje i další podstatné prvky: rozšíření vědění a vědy ve společnosti (v knize je pro tento stav použit matoucí termín „scientismus“, s. 49, smysl je však zřejmý), a to včetně rozvoje vědeckého zkoumání politiky na bázi sociologie jakožto základní teoretické disciplíny a dalších sociálních a historických věd (s. 55–56); realismus jako postoj ke světu, který se s otevřenými očima staví tváří v tvář skutečnosti a hledá racionální řešení pro problémy, s nimiž se setkává (s. 49–51); drobná práce v masarykovském smyslu pomalého a trpělivého povznášení kulturní, vzdělanostní a ekonomické úrovně příslušníků národa (s. 52). V této souvislosti je i přesto, že se v tom shoduje s některými staršími českými výklady, třeba považovat za přehnané autorovo tvrzení, že Masaryk je předchůdcem kritického racionalismu Karla R. Poppera (s. 51; srov. Funda, 2007). Přes zjevné podobnosti ve způsobu chápání politiky jako pozvolné-

ho reformního procesu je rozdíl dán skutečností, že Popperova politická filosofie se opírá o důkladně rozpracovanou filosofii vědy spojenou s koncepcí falsifikacionismu, jež se u Masaryka najít nedá.

V další kapitole knihy autor pod hlavičkou „titanismu“ přibližuje politické směry, které jsou podle Masaryka hlavními nepřáteli demokracie. Titanismus je zde v návaznosti na Milana Machovce (1968) a další vykladače chápán jako přepjatý a fetišizovaný humanismus, spojený s odmítáním etických požadavků na jednotlivce i společnosti (s. 58). I když je takové pojetí velmi výstižné a pro politologickou studii dostatečné, bylo by na místě vyložit, že pojem titanismu u Masaryka vychází z jeho kritiky soudobé evropské kultury a náboženství, které se věnoval v řadě článků a recenzí na stránkách *Naší doby* v polovině devadesátých let předminulého století (později souhrnně vydaných v knize *Moderní člověk a náboženství* – Masaryk, 2000).

Mezi politickými formami titanismu, na něž Bankowicz zaměřuje svou pozornost, figuruje na prvním místě marxismus, jehož kritice u Masaryka je věnována více než polovina kapitoly (některé části tohoto výkladu vyšly už dříve v knize *Kritikové marxismu* – Bankowicz, 2013). To hlavní z polemiky s marxistickou filosofií rozvíjené v *Otázce sociální* a dalších Masarykových textech je podáno s důkladnou znalostí věci, klíčový nedostatek Marxovy nauky je oprávněně spatřován v „pozitivistickém amoralismu“ historického materialismu (s. 62). Autor správně upozorňuje na Masarykovu blízkost ke křesťansky motivovanému socialismu, možná však mohl věnovat krátkou úvahu i vztahu, nepochybně velmi úzkému, mezi takto chápaným socialismem a humanitně fundovanou demokracií.

Dalšími protiklady demokracie, o kterých je v této kapitole pojednáno už podstatně stručněji, jsou liberalismus, anarchismus, nacionalismus, rasismus, fašismus a nacismus. Bankowicz klade zvláštní důraz na skutečnost, že Masaryk odmítal liberalismus pro jeho ekonomismus, pragmatismus a hodnotový cynismus (s. 27, 69–71, 100). Tuto zajisté správnou interpretaci je možné číst i jako určitý vzkaz pro dnešek, kdy podobné kritiky liberalismu nejsou vzácností, ale často přicházejí z pozic mnohem méně akceptovatelných, než je masarykovská humanita. Jinak ale zůstává nevyřešenou otázkou, zda Masaryk při svém hodnocení neměl sklon přehlížet skutečnost, že i liberalismus má své náboženské a etické zdroje i přísady.

Test realitou: Masarykovy demokratické ideje v první ČSR

Jak už bylo řečeno na začátku, poslední kapitola se vymyká z dosud převládajícího žánru dějin politického myšlení a politické filosofie tím, že v ní jde o srovnání Masarykovy normativní představy o demokracii s reálnou institucionální podobou a politickou praxí státu, k jehož vzniku Masaryk významně přispěl a jehož byl 17 let prezidentem. Sám autor v názvu této kapitoly hovoří o „masarykismu Masarykovy republiky“. V první polovině kapitoly podává přehled o politickém režimu první Československé republiky podle ústavy z roku 1920. Tato část není

pro české čtenáře, kteří mají přístup k řadě právnických, politologických a historických prací o první republice, tolik nepostradatelná jako pravděpodobně byla pro čtenáře polské, ale přinejmenším dokládá autorovy široké znalosti o historickém vývoji českých politických systémů.

Druhá polovina kapitoly si klade zásadní otázku, zda institucionální politický systém Československa odpovídal Masarykovým idejím. V průběhu jejího čtení může sílit metodologická pochybnost spojená s faktem, že Bankowicz nevěnuje místo úvaze o kritériích vhodných pro vyhodnocení shody nebo neshody mezi Masarykovými představami a politickou realitou. ČSR podle něj měla řadu demokratických prvků právě díky Masarykovi nebo jeho přičiněním tyto prvky sehrávaly v politickém životě státu větší roli, než by tomu bylo bez něj. Autor však musí připustit, že ani sám Masaryk nebyl v praxi vždy masarykovský (s. 89). To platí zejména o Masarykově výkonu prezidentského úřadu, který díky jeho mimořádné autoritě výrazně překračoval hranice dané ústavou, a platí to přirozeně také o široce rozšířeném masarykovském kultu, jehož obsah i forma byly často spíše monarchické než demokratické (s. 89, 92). Obecně však má první republika v Bankowiczovi silného zastánce. Obhazuje neformální mocenské instituce Hrad a Pětku, Pětku považuje za dobře fungující orgán konsensuální demokracie (s. 94). Na tom není nic nepřijatelného, jde ostatně o názor známého amerického politologa Arenda Lijpharta, sporné však je tvrzení, že Pětka byla „praktickým uplatněním ideje nepolitické politiky“ (s. 94). Často je totiž vykreslována spíše jako prostředek politikaření a politizace i nepolitických oblastí společenského života, což je pravým opakem zde zastávaného výkladu (např. Klíček, 2000, s. 227–230, 243–245).

Slabou stránkou Bankowiczowa hodnocení první republiky je však něco jiného. Při vyzdvihování jejich předností autor téměř úplně přechází mlčením přítomnost Němců, Maďarů, Poláků a dalších ne zcela spokojených a integrovaných menšin, které po roce 1918 žily v novém státě společně s Čechy a Slováky. Jako doklad komplikovanosti tehdejších poměrů stačí uvést jen fakt, že Slováci, Rusíni i Němci požadovali národnostní autonomii, kterou v krátkých dvaceti letech existence první republiky nezískali. To není popření masarykovských myšlenek, ale jde o platný poukaz na obtížnost jejich realizace. Zamyšlení nad souladem mezi realitou československého státu a Masarykovým ideálem demokracie by mělo zohledňovat i tyto otevřeně konfliktní aspekty jeho fungování.

Závěrečné stránky této poslední kapitoly a následný závěr celé knihy jsou věnovány velmi pozitivní, uctivé, až oslavné bilanci Masaryka jako myslitele demokracie, politika i člověka. Citovány jsou uznalé výroky na Masarykovu adresu od takových osobností evropské kultury jako Herbert George Wells, Romain Rolland, Karl R. Popper nebo Thomas Mann. Čeští čtenáři mohou jen litovat, že meziválečné republice bylo souzeno existovat tak krátkou dobu. Uznání kvalit této státní formace polským autorem pak lze chápat i jako výsledek jejího (v textu netematizovaného) srovnání s tehdejšími Polskem. Zde by ovšem bylo vhodné projevit sebekritičnost a nezapomínat, že relativní přednosti z jedné historické éry se automaticky nepřenesají do období následujících.

Politologický versus sociologický přístup

Vzhledem ke skutečnosti, že tato recenze vychází v *Sociologickém časopise / Czech Sociological Review*, je na místě položit si otázku, do jaké míry a v čem se v knize dostává ke slovu sociologické hledisko. Na první pohled je patrné, že sociologický obsah knihy je spíše menší, protože Bankowicz se téměř výhradně drží v mantinelech dějin politického myšlení, politické filosofie a politologické nebo ústavněprávní analýzy. I tam, kde se vstup do domény sociologie nabízí, jako třeba v úvaze o rozdílech mezi Masarykovým pojetím politiky a pojetím politiky jako boje o moc, které je blízké sociologii Maxe Webera, zůstávají příležitosti k přepnutí do sociologického modu analýzy nevyužity. Masarykovy explicitně sociologické práce, kterých jak známo není mnoho, nejsou v knize přítomné vůbec nebo jen okrajově. A naopak Masarykovy texty, s nimiž autor pracuje, v sobě obsahují více politické nebo sociální filosofie a etiky než sociologie. To platí třeba i pro Masarykovu kritiku klasické studie Roberta Michelse o oligarchickém vývoji sociálnědemokratických stran (jež později vyšla v češtině jako Michels, 1931), obsaženou v brožůře *Nesnáze demokracie*, z níž je patrné, že Masaryk dává před organizačně sociologickou analýzou přednost zkoumání politických jevů z filosofického hlediska: „zkoumání o podstatě demokracie musí se zabývat základní otázkou etickou, a proto také náboženskou“ (Masaryk, 1913, s. 37). Na stranu druhou pokud přijmeme, že Masarykovo pojetí sociologie a jeho praktické uskutečňování tohoto pojetí jsou jiné, než odpovídá dnešním disciplinárním konvencím, pak lze – a je to v souladu s jeho přesvědčením o ústředním postavení sociologie v systému sociálních věd – přistupovat ke všem prvkům masarykovské teorie demokracie, jež Bankowicz ve své knize čtenářům předkládá, jako k součástem Masarykovy sociologické teorie demokratické politiky a demokracie jako takové.

Faktem však zůstává, že přístup, který je uplatněn při zpracování tématu, je politologický spíše než sociologický. Toto konstatování není míněno kriticky, ale jako upozornění na disciplinární ukotvení knihy, z něhož vyplývají určité důsledky. Projevuje se mimo jiné tím, že některé základní pojmy používané v analýze Masarykova myšlení mají spíše význam běžný v politickém diskurzu než v sociologické literatuře. Příkladem může být zacházení s termínem „nacionalismus“. Bankowicz věnuje velké úsilí odmítnutí názoru, že Masaryk byl nacionalista, jeho myšlení označuje jako „jednoznačně antinacionalistické“, a dokonce s odvoláním na masarykovského historika Jaroslava Opata tvrdí, že ti nejmenovaní autoři, kteří Masaryka považují za představitele českého nacionalismu, se dopouštějí lži (s. 5; Opat, 2006, s. 55). Taková obhajoba se může jevit jako přehnaná a zbytečná. Bankowiczovi je třeba vytknout, že nepodává žádnou definici nacionalismu. Lze s ním zcela souhlasit v tom, že Masaryk nebyl nacionalistou ve smyslu, v jakém se termín obvykle používá v politologických pracích o současné politice, tedy nacionálním šovinistou odmítajícím rovná práva a uznání jiných národů a etnických skupin. Podsouvání tohoto druhu nacionalismu Masarykovi je však spíše záležitostí podjaté politické publicistiky (o níž hovořil Opat) než vědeckých studií. Jestliže je nacionalismus chápán na základě hodnotově neutrálních pojmů, třeba

jako aspirace národního společenství na dosažení plné politické samostatnosti, jak tomu je ve vlivné teorii Arnošta Gellnera (Gellner, 1993), pak je Masaryk přímo kvintesenciálním nacionalistou. Bankowicz sám ostatně připomíná, že Masaryk stavěl „negativní“, šovinistický nacionalismus do protikladu k „pozitivnímu nacionalismu“, vlastenecké loajalitě a lásce k vlastnímu národu, a jistě by uznal, že „pozitivním nacionalistou“ Masaryk byl (s. 73).

Lze uvést ještě jeden příklad důsledků, které pro povahu práce vyplývají ze skutečnosti, že její určující optika není sociologická (a není tedy zavázána k tomu reflektovat příslušné sociologické diskuse o relevantních tématech). V knize je patrný sklon k teleologickému a intencionalistickému pojetí dějin a sociálních procesů, tak charakteristický pro masarykovskou literaturu obecně. Je například otázka, zda jednotlivec, byť mimořádný, může založit stát s plným vědomím filosofického smyslu a významu tohoto aktu, jak o Masarykovi tvrdí Miloslav Bednář, kterého autor knihy souhlasně cituje (s. 25; Bednář, 1993). Teleologismus je podle mého názoru také příčinou už zmiňovaného vytěsnění problematiky menšin z úvah o první Československé republice. Pozdější znalost toho, jak se vnitrostátní soužití Čechů s Němci vyhartilo po roce 1938 a jak skončilo po roce 1945, svádí k tomu nahlížet na veškeré jednání zúčastněných aktérů tak, jako by nutně vedlo ke známým výsledkům. Pak se ovšem nabízí české Němce, a případně i další menšiny, z analýzy československé demokracie, k jejímuž zániku různou měrou přispěly, vynechat. Vztahy mezi motivacemi, záměry a cíli však u aktérů sociálního konfliktu nabývají komplikovaných podob a vyústění jejich vzájemného působení je kontingentní (např. Ermakoff, 2015). Sám autor ostatně v jiné souvislosti připouští, že záměry a realita se od sebe někdy liší (s. 41, p.p.č. 139), je proto problematické podle reality výsledků posuzovat záměry a podle kvality záměrů hodnotit výsledky.

Nástraha přílišných zjednodušení

Jako celek Bankowiczova kniha představuje zdařilou, rozumně vyargumentovanou a dobře textově podloženou interpretaci Masarykova myšlení o demokracii. Některé aspekty této interpretace se však mohou jevit jako sporné a málo přesvědčivé. Autor občas až příliš ochotně následuje úsudek nekritických obdivovatelů TGM. Z rozsáhlé literatury, jejíž nemalá část je oslavná nebo přímo hagiografická, místy přebírá vyjádření, která by si pro svou jednoznačnou pozitivitu nebo přílišnou míru generalizace zasloužila být podrobena kritickému zamyšlení. Ilustrativně lze uvést aspoň jeden z mnoha příkladů: Bankowicz souhlasí s tím, že Masaryk je „posvěceným jménem v srdcích československého lidu“ podle výroku diplomata a historika Josefa Korbela z roku 1959 (s. 15; Korbel, 1959), přehlíží však přitom, že specifický patos tohoto sdělení je dán osobou autora emigranta, historickým kontextem studené války a poměrně krátkou dobou, která tehdy uplynula od Masarykovy smrti.

Jinou problematickou stránkou textu, která se však neprojevuje často, jsou některé faktické nepřesnosti a příliš obecná, kategorická nebo vágní tvrzení. Jak už bylo uvedeno, nejvíce se jich soustřeďuje v první kapitole knihy, jež podává krátký přehled o Masarykově životě a díle. Na ty hlavní z nich je zde vhodné upozornit a korigovat je.

Je nepřesné tvrdit, že Masaryk v roce 1886 prokázal nepravost rukopisných falz (s. 17), byl to výsledek kolektivní práce celé sítě akademiků a intelektuálů, která navíc probíhala po řadu desetiletí. I když Masaryk sehrál ve sporu o rukopisy v jeho vrcholné fázi v osmdesátých letech 19. století klíčovou roli, byla to spíše role intelektuálního a morálního „vedení“ (ve smyslu termínu „leadership“), zatímco výraznějším odborným příspěvkem k odhalení nepravosti rukopisů přispěli jiní členové sítě, jejichž oborové zaměření lépe odpovídalo požadavkům problematiky (filolog Jan Gebauer nebo historik Jaroslav Goll) (např. Opat, 1990, kap. III, zejména s. 182–191; Soubigou, 2004, s. 63–67).

Nepřesné je také tvrzení, že Masaryk v roce 1916 v Londýně „založil emigrantský měsíčník *Nová Evropa*“ (s. 19), protože jeho zakladateli a hlavními přispěvateli byli Robert W. Seton-Watson a další převážně Britové, ač ve své činnosti Masarykem inspirovaní a poháněni (Hanak, 1961). Drobným faktickým omylem je, že to nebyl měsíčník, ale týdeník.

Přehnané a neurčité je tvrzení, že Masaryk na konci první světové války, kdy pobýval v USA, silně ovlivnil amerického prezidenta Woodrowa Wilsona a Wilson od Masaryka převzal mnoho idejí ohledně poválečného uspořádání Evropy a světa (s. 19). Něco takového neříká bez určitých výhrad ani autor standardní Masarykovy biografie Alain Soubigou, jehož Bankowicz cituje na oporu svého výroku (Soubigou, 2004, s. 203–212). Výrazný vliv na Wilsona není TGM přisouzen dokonce ani v monografii Jiřího Kovtuna o Masarykově úspěšném diplomatickém a politickém boji za ustavení samostatného Československa (Kovtun, 1991).

Také některé další jednoznačně formulované výroky mohou vyvolat diskusi. Notoricky obtížná je otázka, jestli skutečně platí, že Masaryk se stal „čelným exponentem české protirakouské politiky“ už před rokem 1914 (s. 18). Co zde znamená „protirakouské“: proti existujícímu rakouskému státnímu uspořádání a za jeho proměnu nebo proti Rakousku jako takovému a za jeho rozbití? Za všechny autory, kteří zastávají opačné stanovisko, že Masaryk nasadil protirakouský kurz až po vypuknutí války, jmenujme aspoň už zmiňovaného Alaina Soubigoua (2004, s. 161).

Na okraj lze ještě dodat, že výraz „diktatura úcty“ nepochází od Soubigoua, jak uvádí Bankowicz (s. 90). Poprvé jím výsadní postavení prezidenta Masaryka v československém politickém režimu vystihl francouzský historik Henri Moysset už v roce 1936 a v osmdesátých letech minulého století ho připomenul jiný francouzský historik a bohemista Antoine Marès (1988).

Literatura využitá a nevyužitá

Ke svému cíli, představit Masaryka jako velkého teoretika i praktika demokracie, autor knihy směřuje přímočaře, bez zdlouhavých příprav a bez odboček. Ač má jeho kniha standardní akademický formát a povahu, vyhnul se obvyklé součásti odborných studií, jíž je přehled dosavadní literatury k tématu. Čtivost a přístupnost knihy se tím spíše zvýšila, ale také vzrostlo riziko možného přehlédnutí podstatných publikací a v nich formulovaných interpretací. Autor pracuje s poměrně širokým okruhem české i zahraniční sekundární literatury, zjevně však nebylo jeho snahou vyhodnotit a zužitkovat co největší část titulů z tematické oblasti Masaryk a demokracie. V případě české literatury se opírá hlavně o publikace těch autorů, kteří Masaryka čtou a vykládají konvenčním uctivým způsobem (Milošlav Bednář, Eva Broklová, Milan Machovec, Marie Neudorfllová, Jaroslav Opat a další). Také mezi citovanými zahraničními odborníky na Masaryka převažují ti, kteří českého myslitele a politika mají tendenci vidět pozitivně (Antonie van den Beld, Harold Gordon Skilling, Alain Soubigou), s pracemi dalších, kteří jeho dílo analyzují z většího odstupu (Andrea Orzoff, Roman Szporluk), Bankowicz nakládá často polemicky a nesouhlasně. V případě velmi kritické monografie o Masarykově realismu od Evy Hahnové (dříve Schmidt-Hartmannové) se toho v recenzované knize z autorčiných námitek vůči Masarykovu myšlení objevuje jen velmi málo (Schmidt-Hartmann, 1984). Mezi zahraničními tituly čtenář nenajde některé věnované přímo Masarykově filosofické koncepci demokracie, například dvě knihy z devadesátých let, *Tomáš G. Masaryk: Filosofie demokracie* od Dalibora Truhláře (Truhlar, 1994) a *Filosofie demokracie: Masarykovo odůvodnění jedné moderní demokracie* od česko-izraelského historika idejí Zwi Batchy (Batcha, 1994). Tento fakt však při tom, jak je masarykovská literatura rozsáhlá a jak smíšeného přijetí se tyto i další práce dočkaly, nepředstavuje zásadní nedostatek. Zkrátka podat přehled bádání o masarykovské teorii demokracie nebylo autorovým cílem.

Kniha o Masarykovi od polského autora budí očekávání, že se z ní čtenář dozví nové věci o polské recepci Masaryka. Bankowicz se jí však nevěnuje. Samozřejmě využívá některé polské práce zabývající se Masarykem, zejména z dvacátých a třicátých let, tedy současně s existencí masarykovské republiky, ty však jsou podobně neanalytické a nekritické jako většina dobové československé produkce. Větší prostor dále věnuje dvěma dnešním polským autorům, v obou případech však převážně kriticky a polemicky. V případě varšavského sociologa Jarosława Kiliase, dobře známého v tuzemské sociologické obci svými pracemi z dějin české sociologie, se polemika týká otázky, zda Masaryka lze považovat za reprezentanta myšlení o nacionalismu, a už jsme viděli, že Bankowicz poněkud přehnaně odmítá jakékoli spojování Masaryka s nacionalismem (Kiliias, 1998; k této knize viz recenze v SČ Sedláček, 1998). V případě historika právního a politického myšlení Artura Łuszczzyńskiego z právnické fakulty univerzity v Řešově je pak spor o dost vyhrčenější a týká se celkově kritičtějšího přístupu tohoto autora k Masarykovu myšlení a jeho politické praxi. Bankowicz nesouhlasí, když Łuszczzyński Masaryka charakterizuje jako tvůrce politických mýtů sloužících

budování a politické emancipaci českého národa (Łuszczzyński, 2013). Další polské interpretace Masarykova díla jsou v recenzované knize zmiňovány zřídka a okrajově. Bankowiczovi nejde o to důkladněji objasnit souvislosti mezi polským a českým politickým myšlením ani nechce nově analyzovat už známé vlivy z polského prostředí na Masaryka, jako tomu je v případě pojmů „organické práce“ a „práce na základech“, patřících do polského národně-uvědomovacího politického myšlení a do politického pozitivismu 19. století. Jak známo, tyto koncepce, byť s výhradami vůči polskému „romantismu“ a „mesianismu“, působily na Karla Havlíčka Borovského a jeho prostřednictvím na Masarykovo pojetí „drobné práce“, rozvíjené v textech o české politice a nepolitické politice z devadesátých let předminulého století (zejména Masaryk, 1996a; Havelka, 1998). I zde platí, že tento druh analýzy by vybočoval z Bankowiczova pojetí knihy jako teoretické studie o Masarykově koncepci demokracie.

Poměrně široký je přirozeně také okruh Masarykových knih a článků, o které autor opírá svůj výklad. Z pochopitelných důvodů v nich převažují ty, jež patří do oblasti politického myšlení, historie, publicistiky a politických projevů. Překvapit může zjištění, že v seznamu citované literatury se neobjevuje ani jeden ze svazků *Ruska a Evropy*. Bankowicz si sice výslovně vyhrazuje, že se nebude zabývat Masarykovými výzkumy Ruska (s. 13), ale zejména druhý svazek obsahuje řadu úvah obecnějšího rázu, které jsou nepostradatelné pro představení Masarykovy teorie demokracie v její úplnosti (Masaryk, 1996b). Ne zcela šťastné je časté využívání výborů *Masarykova abeceda* a *O demokracii* v situaci, kdy není obtížné místo nich čerpat přímo z odpovídajících zdrojových textů (Masaryk, 1990a, 1990b). Odkazy na tyto dva výbory často odkazují na úryvky z Masarykových prací, které jindy autor cituje přímo a jsou uvedeny v seznamu literatury. Některé další odkazy pak odkazují na úryvky z *Ruska a Evropy*, tedy i tato důležitá Masarykova práce je v Bankowiczově knize využita, ale jen nepřímou.

Závěrem

Uvedené nedostatky lze přičíst na vrub zejména skutečnosti, že kniha podle všeho není zamýšlena jako čistě akademický projekt, ale má i politickovýchovný, dalo by se říci demokraticky motivační a apelativní charakter. Také jistě platí, že ne všechny faktografické a teoretické výpovědi stejně dobře obstály při přenesení z polského do českého prostředí. Přesto je dobře, že Bankowiczova práce vyšla česky. Jedná se o ne tak častý zahraniční příspěvek snažící se o pozitivní vykreslení Masarykova významu pro dnešní svět.

Na knize Marka Bankowicze je třeba ocenit především silnou základní tezi, jež byla představena už v prvních větách této recenze, a pak také osobní nasazení, s jakým je tato pocta T. G. Masarykovi jako teoretikovi demokracie napsaná. Každé politické společenství má potřebu udržovat spojení se svými zakladatelskými idejemi a ideály a vracet se k nim znovu a znovu za neustále se měnících

podmínek, to ostatně zdůrazňoval i sám Masaryk (1997, s. 451). V recenzované práci dostávají čeští čtenáři od zahraničního autora důraznou a výmluvnou připomínku důležitosti Masarykova pojetí demokracie nejen pro českou politickou historii první poloviny 20. století, ale i pro současnost a časy příští.

Plný souhlas si zasluhuje Bankowiczovo tvrzení, že Masaryk je jeden z mála skutečných filosofů demokracie v protikladu k odborníkům na ústavněprávní a státovědné technikálie, jejichž společenské a historické působení mívá kratší a omezenější dosah. Masaryk podle něj dokonce měl a z velké části naplnil ambici učinit z demokracie nový filosofický směr, novou (praktickou) filosofii par excellence. Je truismem, nicméně stále platným, že Masaryk opravdu byl jedním z mála politických a sociálních myslitelů, kterým bylo dopřáno, aby své teoretické ideje a ideály týkající se nejvhodnějšího politického uspořádání společnosti mohli naplňovat v postavení hlavy státu. To ještě nemusí být žádné velké požehnání, české dějiny 20. století to ukázaly jasně. I když však osudy Masarykova odkazu jsou a budou různé, je skutečností, že nám zanechal „neobyčejně krásnou koncepci demokracie“ (s. 30), které je stále třeba učit se rozumět a snažit se ji naplňovat novým konkrétním obsahem.

Marek Skovajsa

Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

marek.skovajsa@ff.cuni.cz

<https://doi.org/10.13060/csr.2024.014>

Literatura

- Bankowicz, M. (2013). *Kritikové marxismu* (přel. M. Kubát). Barrister & Principal.
- Bankowicz, M. (2015). *Demokracja według T. G. Masaryka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bankowicz, M. (2022). *Masarykova teorie demokracie* (přel. M. Kubát). Karolinum.
- Batcha, Z. (1994). *Eine Philosophie der Demokratie. Thomas G. Masaryks Begründung einer neuzeitlichen Demokratie*. Suhrkamp.
- Bednář, M. (1993). Masarykova filosofie demokracie v evropském kontextu. In J. Olšovský (ed.), *Masarykova praktická filosofie. Sborník z přednáškového cyklu* (s. 5–19). Masarykova společnost.
- Ermakoff, I. (2015). The structure of contingency. *American Journal of Sociology*, 121(1), 64–125. <https://doi.org/10.1086/682026>
- Funda, O. (2007). La conception masarykienne de la culture. In M.-É. Ducreux, A. Marès a A. Soubigou (eds.), *Tomáš G. Masaryk: Un intellectuel européen en politique, 1850–1937* (s. 41–54). Institut d'études slaves.
- Gellner, A. (1993). *Národy a nacionalismus*. Hříbal.
- Hanak, H. (1961). The New Europe, 1916–20. *The Slavonic and East European Review*, 39(93), 369–399.
- Havelka, M. (1998). „Nepolitická politika“: kontexty a tradice. *Sociologický časopis*, 34(4), 455–466.

- Kilias, J. (1998). *Naród a idea narodowa. Nacjonalizm T. G. Masaryka*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Klimek, A. (2000). *Velké dějiny zemí Koruny české XIII, 1918–1929*. Paseka.
- Korbel, J. (2015). *The Communist Subversion of Czechoslovakia, 1938–1948. The Failure of Co-existence*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400879632>
- Kovtun, J. (1991). *Masarykův triumf. Příběh konce velké války*. Odeon.
- Łuszczynski, A. (2013). *Myśl polityczno-prawna Tomasza G. Masaryka jako rodzaj mitu państwowotwórczego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Machovec, M. (1968). *Tomáš Garrigue Masaryk*. Melantrich.
- Marès, A. (1988). Les Français et Thomas Garrigue Masaryk. *Revue des études slaves*, 60(3), 703–723. <https://doi.org/10.3406/slave.1988.5792>
- Masaryk, T. G. (1913). *Nesnáze demokracie: dvě úvahy*. Pokrok.
- Masaryk, T. G. (1990a). *Masarykova abeceda. Výbor z myšlenek Tomáše Garrigua Masaryka* (ed. J. Dresler). Melantrich.
- Masaryk, T. G. (1990b). *O demokracii. Výbor ze spisů a projevů* (ed. K. Gajan). Melantrich.
- Masaryk, T. G. (1996a). *Karel Havlíček. Snahy a tužby politického probuzení* (ed. J. Svobodová). Ústav T. G. Masaryka.
- Masaryk, T. G. (1996b). *Rusko a Evropa II.* (ed. J. Pochman a V. Svatoň). Ústav T. G. Masaryka.
- Masaryk, T. G. (1997). *Cesta demokracie IV. Projevy, články, rozhovory 1929–1937* (ed. V. Fejlek). Ústav T. G. Masaryka.
- Masaryk, T. G. (2000). *Moderní člověk a náboženství* (ed. J. Gabriel, H. Pavlincová a J. Zouhar). Ústav T. G. Masaryka / Masarykův ústav a Archiv AV ČR.
- Michels, R. (1931). *Strany a vůdcové. K sociologii politického stranictví* (přel. K. Hoch). Orbis.
- Opat, J. (1990). *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893*. Melantrich.
- Opat, J. (2006). *Masarykiana a jiné studie II.* Ústav T. G. Masaryka.
- Sedláček, J. (1998). Jarosław Kilias: *Naród a idea narodowa. Nacjonalizm T. G. Masaryka* [recenze]. *Sociologický časopis*, 34(4), 484–487.
- Schmidt-Hartmann, E. (1984). *Thomas G. Masaryk's Realism. Origins of a Czech Political Concept*. R. Oldenbourg Verlag.
- Soubigou, A. (2004). *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka.
- Truhlar, D. (1994). *Thomas G. Masaryk. Philosophie der Demokratie*. Peter Lang.